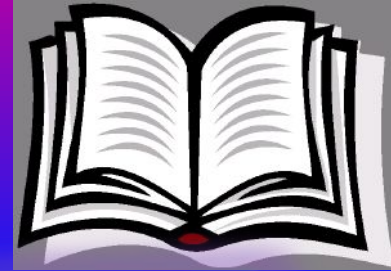

Қарашаның жиырма жетісі

**САН ЕСІМ. САН
ЕСІМНІҢ
ТҮРЛЕРІ.**

Сан есімнің ережесі

*Заттың санын, ретін, мөлшерін білдіретін сөздерді **сан есім** дейміз. Сан есімдерге **қанша? неше? нешінші?** деген сұрақтар қойылады. Мысалы: **бес, жеті, жүз, екінші, он алтыншы.***

Түрлері (типы)		Мысалдар
Тұлғасына қарай (по способу образования)	1) негізгі (непроизводные)	екі отыз алпыс
	2) туынды (производные)	бірінші елудей
Құрамына қарай (по составу)	1) дара (простые)	бес, жүз, мың
	2) күрделі (сложные)	он бес, бес жүз
Мағынасына қарай (по значению)	1) есептік (количественные)	үш, мың, елу
	2) реттік (порядковые) Дауысты-ншы,нші Дауыссыз – ыншы,інші	Бір+інші (первый) Алты+ншы (шестой)
	3) жинақтық(собирательные) 1-7 - ау,еу	Жетеу (семеро)
	4) топтау(разделительное) Дауысты,З,Ж,Р,Л,Й,У-дан,ден М,Н,Ң - - нан,нен Қатаң,Б,В,Г,Д - тан,тен	Екі-екіден (по два) Он-оннан (по десять) Үш-үштен (по три)
	5) болжалдық (предположительное) ш, т, с, тай,тей дауысты,р,м,н,з-дай,дей	Алпыс+тай (в пределах шестидесяти) тоғыз+дай (около девяти)
	6) бөлшектік (дробные)	бестен екі (Две пятых) Бір бүтін бестен үш (Одна целая три пятых)

Сан есімнің түрлері

1. Есептік сан есімдер

(Количественные числительные)

Количественные числительные отвечают на вопросы: Қанша? Неше? – Сколько?
Бывают дара (простыми) и күрделі (составными).

Дара:

Бір, екі

Күрделі:

Он бір, жиырма
екі

Имена существительные, следующие за числительными, не принимают окончаний множественного числа. Например:

төрт қасықтар ~~–~~ *четыре ложки, он бес тәрелкелер ~~–~~ пятнадцать тарелок*

Менің отбасымда бес адамдар ~~бар.~~ – В моей семье пять человек есть.

К числительным могут добавляться любые окончания падежей, а также притяжательные окончания и Личные окончания

Ол онда. – Ему десять лет. Менің шешем қырық сегізде. – Моей маме 48 лет.

Сағат он екіге он бес минут қалды. – До 12-ти пятнадцать минут осталось /11:45/.

К числительным также относятся слова: жарым, жарты – половина, ширек – четверть.

При указании времени сначала ставится слово "сағат", затем называется время. Если числительное ставится перед словом "сағат", то это означает продолжительность времени (екі сағат – два часа).

Дата может обозначаться с помощью родительного падежа и добавления притяжательного окончания к числительному:

Наурыздың жиырма екісі. – 22-ое марта.

Желтоқсанның он алтысы - Тәуелсіздік күні. – 16 декабря - День независимости.

Дата также выражается порядковыми числительными.

2. Реттік сан есімдер **(Порядковые числительные)**

**Порядковые числительные отвечают на вопросы Қаншасыншы?
Нешінші? – который?**

Для образования порядковых числительных используются суффиксы ншы/нші, ыншы/інші в зависимости от твёрдости или мягкости слова. Например, екі+нші – второй, алты+ншы – шестой. Но если слово заканчивается на согласную, то перед суффиксами ставятся дополнительные гласные ы/і, например, сегіз+інші – восьмой, тоғыз+ыншы – девятый.

Исключение составляет только число жиырма, к которому добавляется суффикс сыншы.

В составных порядковых числительных суффикс добавляется только к последнему слову.

отыз бір*інші* – 31-ый, елу алты*ншы* – 56-ой

3. Жинақтық сан есімдер (Собирательные числительные)

**Собирательные числительные отвечают на вопрос
Нешеу? – Сколько?**

**В казахском языке существует семь собирательных
числительных, которые образуются с помощью
суффиксов ау/еу, но отбрасывается последний гласный:**

Примеры:

олар екеу – их двое, олар бесеу – их пятеро

4. Болжалдық сан есімдер

(Предположительные числительные)

Предположительные числительные отвечают на вопросы: Қаншаға жуық? Нешеге жуық? Қаншадай? – Приблизительно сколько?

Есть четыре способа образования предположительных числительных:

1. С помощью суффиксов:

а) дай/дей, тай/тей (присоединяются к любым числам)

бестей – около пяти, **алтыдай** – около шести

б) дап/деп, тап/теп, лап/леп (присоединяются к десяткам, сотням, тысячам и т.д.)

елудеп – около пятидесяти, **жүздеп** – около ста, **мындап** – около тысячи

в) даған/деген, таған/теген, лаған/леген (присоединяются к десяткам, сотням, тысячам и т.д.)

елудеген – около пятидесяти, **жүздеген** – около ста, **мындаған** – около тысячи

2. С помощью окончаний множественного числа и местного падежа (или дательного-направительного):

дар/дер, тар/тер, лар/лер + да/де (или ға/ге)

алтыларға – около шести, отыздарда – около тридцати, едулерде – около пятидесяти

3. С помощью слов (послелогов): шамалы, таман, жуық, таяу, тарта, шақты, жақын:

он шақты – около десяти, қырыққа жақын – около сорока, жүзге жуық – около ста,

Присоединяются к числительным окончания дательного-направительного падежа или нет, зависит от послелога.

4. Сочетанием двух чисел:

3-4 күн – 3-4 дня

5.Топтау сан есімдер **(Группирующие числительные)**

Группирующие числительные имеют значение распределения по группам. Образуются путём добавления окончаний исходного падежа (дан/ден, тан/тен, нан/нен) или повторения числительного и затем добавления окончаний исходного падежа.

қырықтан – по сорок, екіден – по два

жүз елу бестен – по сто пятьдесят

он-оннан – по десять, бес-бестен – по пять

6.Бөлшектік сан есімдер

(Дробные числительные)

В дробных числительных сначала называется знаменатель, затем числитель:

үштен бір – $1/3$ - одна третья

Те же дроби можно выразить с помощью родительного падежа:

үштің бірі – $1/3$ - одна третья

Десятичные дроби:

нөл бүтін оннан бес – ноль целых пять десятых (0,5)

1

**Оқулықпен жұмыс. (Г.
Ш.Бектұров, 84 бет)**

15-жаттыгу.

**Отвeтьте на вопросы, используя слова
в скобках.**

Үлгі: Сыныпта неше адам бар? – Сыныпта жиырма бес адам бар.

Сыныпта неше адам бар? (25). 2. Дәптерде неше парақ бар? (12). 3. Дәрісханада неше адам отыр? (15). 4. Қалада неше адам бар? (1 500 000). 5. Сенде неше қарындаш бар? (30). 6. Тәрелкеде қанша алма жатыр? (15). 7. Сөздікте қанша сөз бар? (180 000). 8. Бөлмеде неше адам бар? (5). 9. Еліңізде неше адам бар? (16 000 000). 10. Қабырғада қанша сурет ілулі тұр? (4). 11. Сыныпта неше парта тұр? (16). 12. Далада неше адам жүр? (18). 13. Кітапта неше парақ бар? (329). 14. Сөреде неше кітап тұр? (38). 15. Бүгін сенде қанша сабақ бар? (6). 16. Пәтерде неше бөлме бар? (3).

2

2015 жылдағы атаулы даталар бойынша сұрақтарға жауап бер.

3

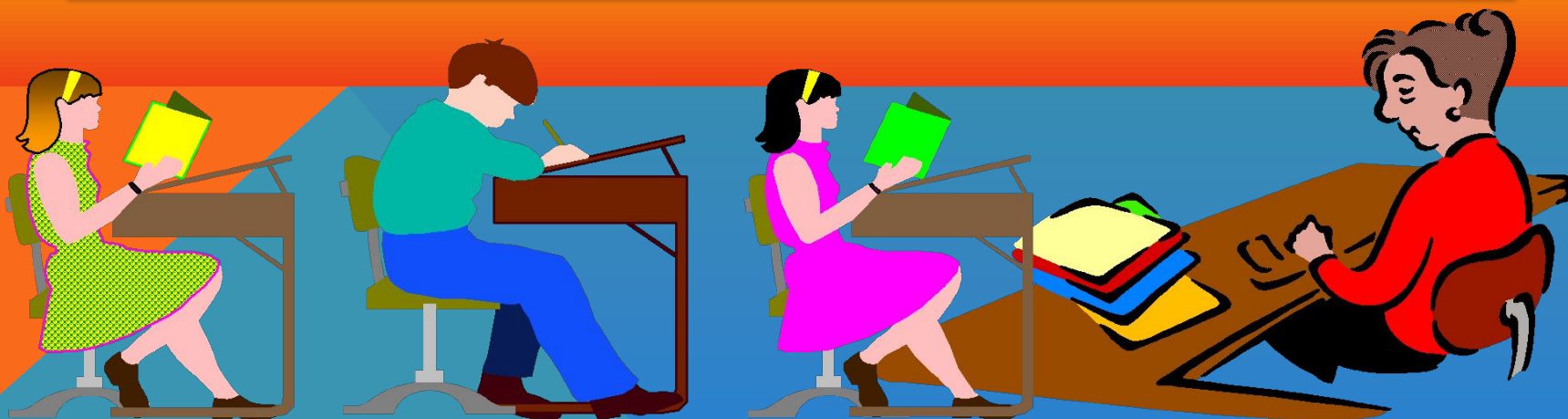
Ситуациялық жағдай. Берілген тақырып бойынша диалог құр.

*Екі топқа да тақырып: **Базарда***

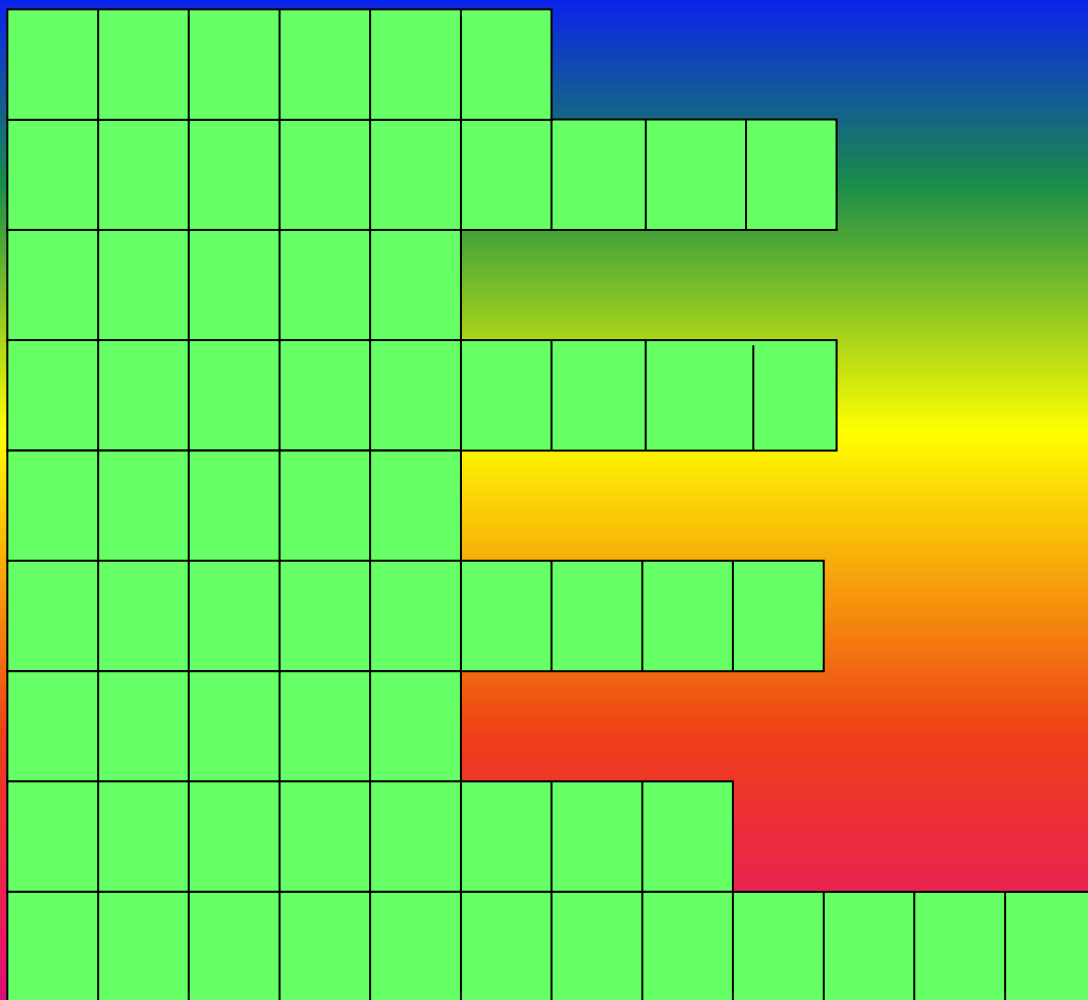

4

**Саны бар атауларды
тауып, орыс тіліне
аудар.**

Саны бар атаулар

1+лік

2+жүзділік

к+3+ік

4+бұрыш

5+ік

6+бақан

7+м

8+аяқ

9+құмалақ

5

**Тақтамен жұмыс.
Есепті шеш. Шыққан жауапты сөзбен
жазып, дара және күрделі сан
есімдерді төмендегі сызбаға
орналастырыңдар.**

1 топ

1. $9-4=$

2. $(7+53):20=$

3. $17+13=$

4. $2*(86-75)=$

5.

$(29-25)*79=$

2 топ

1. $56-31=$

2. $54-43-5=$

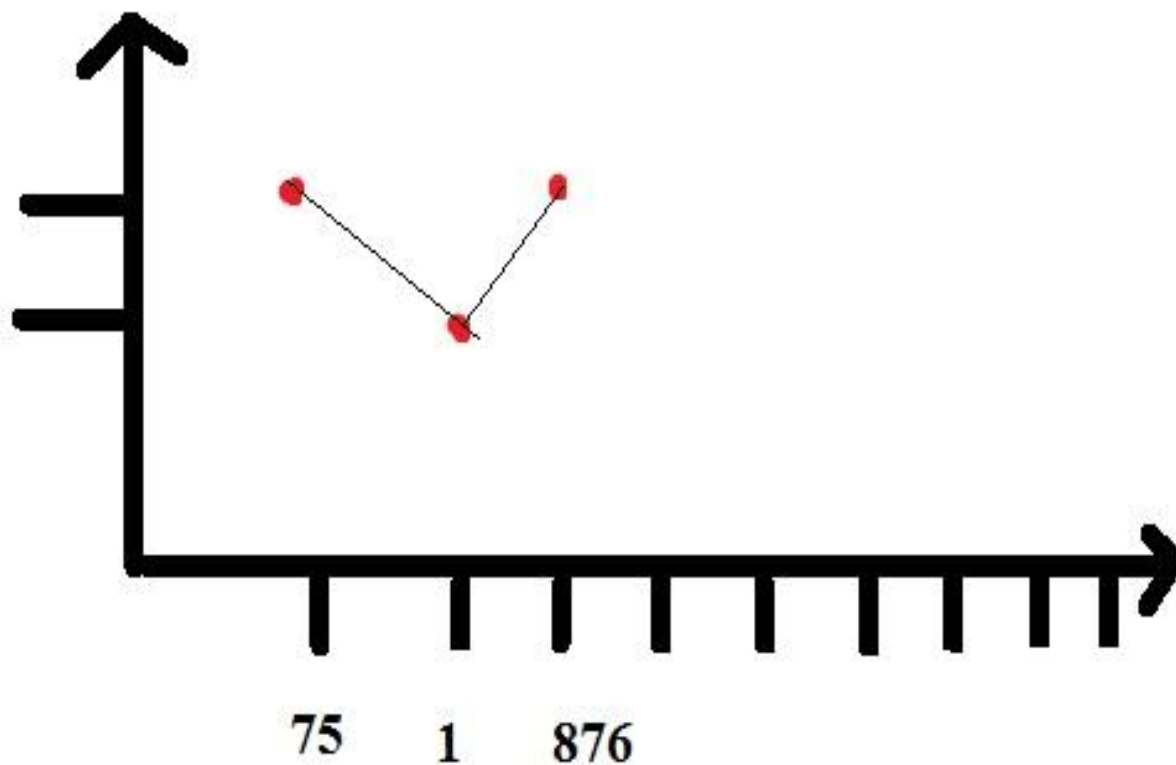
3. $878+46+1018=$

4. $39:3=$

5. $53+47=$

Күрделі

Дара

**Сан есім қатысқан мақал-
мәтелдер білесің бе?
Жаңылтпашты қайталап
көр.**

Жаңылтпаш

**1. Қырық құлып,
Қырық құрық.
Құрық та қырық,
Құлып та қырық.**

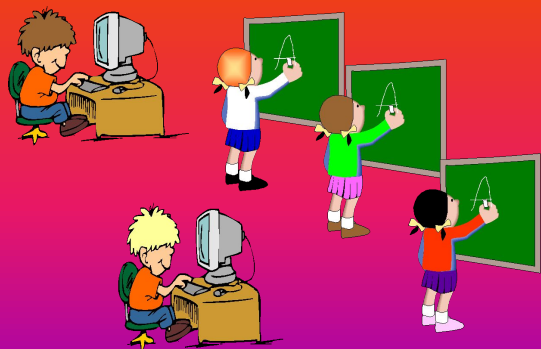
**2. Үш кіші ішік піштім,
Бес үлкен ішік піштім.
Неше кіші ішік пішті?**

7

Кестені толтыр.

Түрлері Мысалдар	Есептік сан есім	Реттік сан есім	Жинақт ық сан есім	Болжа лдық сан есім	Топтау сан есім	Бөлше ктік сан есім
Бір мың екі жүз бес						
Отызыншы						
Елулерде						
Оннан бес						
Жетеу						
Қырық бірінші						
Он шақты						
Екі – екіден						
Екіден бір						
Он – оннан						

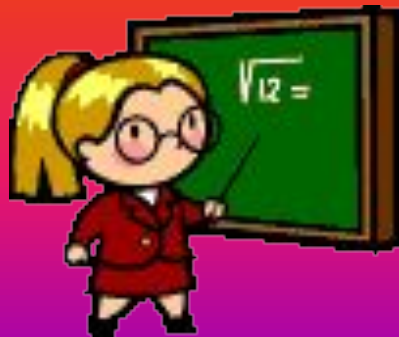

Экранда фильмдерден үзінділер көрсетіледі. Сол үзінділердегі кездескен сан есімдерді тауып, оларды сан есімнің түрлері бойынша кестеге орналастыр.

Түрлері	Сан есім
Есептік сан есім	
Реттік сан есім	
Жинақтық сан есім	
Болжаалдық сан есім	
Топтау сан есім	
Бөлшектік сан есім	

9

***Тәуелсіздік туралы текст беріледі.
Соны ауызша аударып, ішінен сан
есімдерді табады.***

Үй

тапсырмасы

**Сан есім бойынша тест
сұрақтарына жауап беру**